

## ÜNLÜ DÜŞÜNÜR HERBERT MARCUSE'le DEVİRİM HAKKINDA BİR GÖRÜŞME\*

Çeviren : Doç. Dr. T. KARAMUSTAFAOĞLU

**BİRİNCİ SORU :** Deniliyor ki endüstri toplumunun yeni olguları karşısında Marx'ın devrim anlayışı ayakta duramaz; çağdışı bir anlayış olmuştur bu; artık destekleyen bir çevrede kalmamıştır. Marx'ın düşüncesine göre gelecekteki bütün toplumcu ayaklanmaların tarihsel sahibi olan işçi sınıfı, sınıfsal niteliğini kendisi bozmuştur. Yüksek düzeyde farklı bir toplum düzeni kurma isteğinin belirmesi, daha uygun çalışma koşullarına, daha geniş boş zamana ve daha çok maddî nesnelere ihtiyaç duyulmasına yol açmıştır. Bu koşulların etkisi altında, işçi sınıfının ekonomik yoksulluğunu dile getiren ve ezilen kimselere seslerini yükseltmeyi öğreten, eski devrim teorisi, güçsüz ve gerçek dışı bir biçim almıştır. Devrimci teori gerçeklere sırt çevirmiştir. Bugünlerde devrimden söz eden bir kimse hiç kuşku yok ki, karmaşık, anlaşılması güç bir kavrama (mystification) katkıda bulunuyor. Öyle değil mi? Siz ne dersiniz?

**MARCUSE :** Gerçekte devrim fikri hiçbir zaman karmaşık, anlaşılması güç bir kavram (mystification) olmamıştır. Genellikle mevcut koşullar sürekli olarak kötü işlemiştir: Yoksulluğu ve insanlığa aykırı eylemleri alt etmenin gerçek olanaklarına karşı çıkan bir güç var. Devrimin dayanabileceği bir çevrenin ve örgütlü bir akımın kalmamış olması, onun gerekliliğini ortadan kaldırmaz. Ama acaba, bugün için devrimin tutunabileceği bir çevre gerçekten kalmamış mıdır? Gelişmiş kapitalist düzende insanın kaderini saldırgan ve yayılan sömürü aracının ve bununla iç içe girmiş siyasal kararların tayin ettiği bir gerçektir; bu gerçeği ne pluralist (çoğulcu) demokrasinin ideolojik örtüsü ve ne de aşırı üre-

\* Günther BUSCH, On Revolution, Herbert Marcuse, Interview, Bkz. Student Power, Problems, Diagnosis, Action, Edit., Alexander COCKBURN, Robin BLACKBURN, London, pp. 367-372.

timin nesnel örtüsü değiştiremez. Bu egemen sistemde benimsenip uygulanan kamu hakları da yeryüzünü bir cehennem yerine çeviren baskı ya da zorlamaların şiddetini azaltamamaktadır. Şimdilik bu cehennem Vietnam'ın savaş alanları ile yeni sömürgeciliğin kurbanı olan öteki ülkeler üzerinde toplanmıştır. Orada, hiç kuşkusuz insanlık da bir araya gelmiştir : Birdenbire değil, çeşitli yollardan geçerek, gerilla savaşları ile saldırganın dehşetine dehşetle karşı koyan ve kapitalist sistemin iç sınırını tanımlama olanağını bulanlar aşırı yoksulluk ve güçsüzlüklerine rağmen yıllardan beri dünyanın en varlıklı ve teknoloji en ileri yıkıcı makinasını kontrol altında tutabilmişlerdir. Buna «İç» sınır diyorum, çünkü gelişmiş kapitalizmin küresel sistemini artık dıştan sınırlamaya imkân yoktur; nitekim üretim ilişkilerindeki tüm çelişmelere rağmen, sosyalist ülkelerin kalkınmaları bile, dünyadaki rekabet baskısına ve birlikte yaşama zorunluluğuna bir karşılık olmaktadır. Ama romantik bir kurtuluş cephesi fikri yanlıştır. Böyle bir gerilla savaşı ile sisteme öldürücü bir darbe indirilemez : Gerilla savaşı uzun sürede teknolojik bir «Kesin Çözüm» şekline karşı tutunamaz. Kapitalist sistem «zaferin» ne zaman herşeyi yakarak ve zehirleyerek gerçekleştireceğini tayin etme hakkını saklı tutmaktadır. Vietnam'da «Kesin Çözüm» şekli sermaye gücünün kesin olarak birleşmesiyle meydana gelecek ve bu sermaye gücü askerî diktatörlüklerin ve servetin yardımıyla çıkarlarını daha da geliştirerek sosyalist güçleri giderek zayıflayan bir savunmaya (ya da etkisiz bir tarafsızlığa) itecektir.

Bu eğilimin önlenbilmesi için yeni sömürgecilik kurbanlarının direnme eylemlerinin «bolluk toplumunun» kendi içinde, gelişmiş kapitalizmin metropolünde ve bağımsızlığı metropol tarafından tehdit edilen zayıf kapitalist ülkelerde destek görmesi gerekir. (Metropol'deki muhalefet sorununa dördüncü soruyu cevaplarken tekrar önceceğim). Avrupa'nın kapitalist ülkelerinde etkili bir muhalefetin işleyebilmesi için gerekli olan ön koşul, işçi sınıfı akımını siyasal bakımdan uluslararası ölçüde yeniden canlandırmaktır.

**İKİNCİ SORU :** Çağımızın en göz alıcı yönlerinden biri de kapitalizm ile sosyalizmin giderek birbirlerine yaklaşmalarıdır. İleri endüstrileşme her iki sistemin toplumsal süreci ile üretim yöntemlerini değişikliğe uğratmıştır. Teknoloji, olayların akışını ve insanların toplumsal ilişkilerini belirlediği ölçüde, egemenlik ilişkileri yine teknolojik terimlerle tanımlanır. İktidar, toplumsal çalışma hayatını yöneten ve uygulamayı örgütleyen araçta toplanmıştır : Yönetim ve işletme biçimine dönüşmüş olan bu egemenliği (üstün-

lügen) artık siyasal ve ekonomik egemenlik diye tanımlamak güçtür. Her birey iyi niyetle eyleme geçer, bu, bireyin genel baskılar karşısında eylemde bulunma isteğinden ileri gelir. Devrimcilerin ve devrimlerin esinlendikleri hürriyet anlayışı, modern kapitalist ve sosyalist devletlerde tedavülde kalkmışa benziyor. Acaba hürriyet kavramı, «güdümlü kütle toplumunda» devrimci niteliğini yitirmiş mi oluyor?

MARCUSE : «Kapitalizm ile sosyalizmin giderek birbirlerine yaklaştıkları» sözü, «teknolojik toplum» ya da «gelişmiş endüstri toplumu» gibi klişeleşmiş kavramlarda anlatımını bulmaktadır. Genellikle bu anlayışa yöneltilen sert eleştirinin kendisi ideolojik bir nitelik taşır. Artık sosyal sistemler arasındaki farkı belirleyen şeyin teknik değil, üretici güçlerin sosyal örgütü olduğunu açıklamak gerekmez. Fakat üretim araçlarındaki özel mülkiyeti kaldırıp bunları kollektif bir denetim altına sokmakla (özellikle bu denetim, kapitalist sistemin yarattığı ihtiyaçların etkisi altında kalan işçi sınıfı eliyle yürütüldüğü zaman) sözü geçen farkın sona ermediğini tekrar belirtmek faydalı olur. Gelişmiş kapitalizmle yanyana, bir arada yaşamak sosyalist toplumları - üretici güçlerle toplumsal ihtiyaçların gelişiminin geniş çapta politik - diplomatik ve askerî gereksinmelere bağlı bulunduğu bir ölüm kalım yarışının (rekabetinin) içine sürükler. Böylece burada da orada olduğu gibi teknik, üretim sürecine takılmış bir baskı aracı haline gelir. Bunun gibi, henüz kurtuluş aracı haline gelememiş olan teknik, kendi içinde ve bir üstünlük aracı olarak belli davranış biçimleri ortaya koyar. Ancak, kurtuluş olanağının üretim araçlarının topluma mal edildiği yerlerde bulunduğu sorunu, yine bir sorun olarak kalmaktadır. Sosyalist ülkelerdeki siyasal ekonominin saldırıya ve yayılmaya değil, barışa ihtiyacı vardır.

Fakat üretim güçlerinin gelişimindeki teknolojik ve siyasal yarışma (rekabet) gelecek için daha yıkıcı gözükken bir başka eğilim meydana getirmektedir. Bugünkü uluslararası kümeleşme, bir yanda eski, «yerleşmiş», ve teknolojik açıdan gelişmiş, endüstrileşmiş sosyalist ülkelerle öte yanda yeni ve yoksul ülkelerin çıkarları arasında bir çatışmaya doğru kaymaktadır. Birinciler varlıklılar kategorisine doğru ilerliyorlar; onlara sınırın ötesinde kalan yoksul ülkelerin devrimci komünizmi «aşağıdan gelen yeni bir devrim» ve dolayısıyla bir tehlike şeklinde gözükebilir. Elbette bu, yalnız onlar için var olan bir tehlike değil. Nitekim, bundan «bolluk toplumu» da bir tehlike duymaktadır: Amerika'nın uzun bir süreden beri komünizme karşı giriştiği savaş, en yoksulun komünizmine karşı girişilmiş bir savaş halini almıştır.

Eğer «devrimcilerin ve devrimlerin esinlendikleri hürriyet anlayışı» gelişmiş endüstriyel ülkelerde hayat düzeyinin yükselmesi ile bastırılır ya da yok edilirse, o vakit baskıya uğrayanların ya da ezilenlerin sisteme karşı başkaldırımları daha açık ve kesin bir biçime bürünür. İşte tam bu noktada devrimci hürriyet anlayışı ile öz varlığı koruma zorunluluğu birbirine yaklaşır : Meselâ Vietnam'da ve zengin ülkelerin geçkonduları ile yoksul semtlerinde olduğu gibi.

ÜÇÜNCÜ SORU : Çağdaş endüstri toplumunda ekonomi, artık siyasal kararlara temel olmaktan çıkmış, bizzat bir siyaset fonksiyonu haline gelmiştir. Şimdi ekonomik usuller elli yıl öncekinden daha açık biçimde siyasal denetim altına girmiştir. Böylece eskiden bilinmeyen, yeni bir totalitarizm biçimi ortaya çıkmıştır. Toplumsal teorinin bu olaylara kendini uyduramadığı görülüyor : Toplumsal teori kendi kategorilerinin tutsağı oluyor ve gerçekleri tek başına bırakıyor. Fikirlerin, eylemi parçaladığı göze çarpıyor. Bu durumda, acaba toplumun çağdaş gelişimini hâlâ «yabancılaşma», «maddeleştirme», «sömürme», «en az geçim düzeyi» ve «yoksullaşma» gibi kavramlarla açıklamak mümkün müdür?

MARCUSE : «Çağdaş endüstri toplumunda ekonominin artık siyasal kararların temeli olmaktan çıkarak sırf bir siyaset fonksiyonu durumuna geldiğini» söylemek doğru değildir. Dar anlamda, ekonomi hiçbir zaman siyasal kararlara temel olmamıştır. Günümüzde bile ekonomi «siyasal ekonomidir» : Üretim ve dağıtım sürecini geniş çapta politika tâyin etmektedir ve ekonominin kendisi büyük oligopolistik çıkarların egemen olduğu politikanın belirleyici bir unsurudur (zaten bu iki kavram hiçbir zaman sürekli bir uyum içinde bulunmazlar). Üretici ve tüketicilerin siyasal düşünce ve durumları bugün dünden daha çok ekonomik bir etken olmaktadır : Değiş tokuşta, iş gücünün alım satımında, malların pazarlanmasında bu bir unsurdur. Bir kimsenin iş alanında, ticarhanede ve fabrikada rekabete girişebilmesi için siyasal bakımdan «pekiyi» durumda olması gerekir. Siyasal propaganda ile ticarî reklâmlar bir noktada birleşirler. Gelişmiş düzeydeki kapitalizmin siyasal ekonomisi aynı zamanda «psikolojik» bir ekonomidir : Bu ekonomi kapitalist sistemin gerekli kıldığı ihtiyaçları -hatta içgüdüsel nitelikte olanları bile meydana getirir ve yönetir. İşte bu egemenlik (introjection) nun giderek artan ihtiyaçların karşılanması olayı ile birleşmesi yabancılaşma, maddeleştirme ve sömürme gibi kavramlar üzerine şüpheyi çekmektedir. «Bolluk toplumundan» yararlanan kimse, gerçekte yabancılaşmış varlığında kendini «tatmin» etmiş

olmuyor mu? Gerçekte, o kimse, ona ait olan bir makinanın, arabanın ve televizyon aracının içinde yine kendisini bulmuyor mu? Ama acaba, yanlış bir öznellik (subjectivity) insanı olayların nesnel (objective) niteliğinden uzaklaştırır mı?

**DÖRDÜNCÜ SORU :** 1965 yılında yazdığınız bir denemede kapitalizmin çelişmelerini «kontrol edilebilir» biçime sokmayı başardığınızı ileri sürmüş ve kapitalizmin «devrimci gizli gücü» yuttuğundan söz etmişsiniz. Acaba bu düşüncelerinizle belli koşullar altında eleştirici teori ile siyasal eylemi birleştirmenin imkânsız olduğunu mu anlatmak istediniz? Başka deyişle, devrim düşüncesini ve buna duyulan gereksinmeyi zora başvurmaksızın ortadan kaldıran bir toplumun yapısı içinde «devrimciliğin» anlamı ne olmak gerekir?

**MARCUSE :** Gelişmiş kapitalizmin içindeki çelişmeleri kontrol altına alabilmesinin kendine özgü bir dinamiği vardır. Kapitalizmin bu patlayıcı gücü bugün Vietnam savaşının tırmanma politikasında ve Amerikan sermayesinin Avrupa, Güney Amerika ve Asya'ya yayılmasında etkin bir rol oynamaktadır. Ama bu eğilime bakıpta bunun kapitalist devletleri birbiriyle silâhlı bir çatışmaya götürecektir. Ortak çıkarın karşısındaki ortak düşman, rakipleri birleşmeye zorlamaktadır. Ama bu ülkelerdeki birtakım bireyci çıkarlar Amerikan sermayesine karşı koymakta ısrar ediyorlar; milli bağımsızlık yeniden ilerici bir etken olmaya başlıyor. Amerikan sermayesinde meydana gelecek bir gerileme - artan otomasyonun doğurduğu işsizlikle birleşerek - ciddi bunalımlara, şoklara yol açabilir. Bu ise, Amerika Birleşik Devletlerindeki muhalif güçlerin birleşmelerinin değerini azaltır. İşte o zaman neo-faşist akımlar zafere ulaşır ve örgütlü işçilerin çoğunluğu da ya bunların peşinden gider ya da tarafsız kalır. Bununla birlikte, muhalefetin de büyüüp kendini örgütlendirmesi mümkündür.

Amerikan gençliğinin direnme eylemleri böyle bir ortamda siyasal etki yaratabilir. Direnişin ideolojik bir yanı yoktur; bu direnişte (sosyalist ideoloji de dahil) bütün ideolojilere karşı derin bir güvensizlik vardır. Bu direnme tüm olarak cinsel, ahlâkî, fikrî ve siyasî bir başkaldırmadır. Eylem, toptan ve sistemin tümüne yöneltmiş bir anlam taşımaktadır: «Amerika'daki bolluk toplumuna» karşı duyulan bir hoşnutsuzluktur bu. Gençlik, yalancı ve kanlı bir oyunun kurallarını bozmaya hayati bir ihtiyaç duymakta ve artık işbirliğine son vermektedir. Gençlerin bu egemen sistemden ve boyuna artan üretim malları yığınından soğumaları, bun-

lara karşı hoşnutsuzluk duymaları nedensiz değildir. Gençler bu sistemdeki üretim uğruna hergün nelerin feda edildiğini ne baskılar ve budalalıklar yapıldığını görüyor ve biliyorlar. Artık gençler egemen sistemin nimet ve güvenceleri için gerekli olan zorlamalara katılmak istemiyorlar. Belkide onlarda yeni bir bilinçlenme belirliyor, bir başka gerçek, hayat ve mutluluk içgüdüğü taşıyan yepyeni bir insan tipi ortaya çıkıyor; onlar bunamış, eskimiş bir toplumda uygulanan hürriyet ve isteklerle hiçbir bağlantısı olmayan bir hürriyet duygusu taşıyorlar. Kısaca, burada mevcut sisteme karşı «kararlı bir inkâr» eylemi söz konusudur; ancak bu inkârcı tutum etkili bir örgüte sahip değildir ve tek başına kesin bir siyasal etki de bulunma yeteneğinden yoksundur. Böyle bir direniş, ancak sisteme karşı direnen öteki güçlerle birleşerek yeni bir öncü durumuna gelebilir; içine kapalı kaldığı sürece aşılıp mevcut sistemin koynuna düşme tehlikesi vardır.